

Opracowany bardzo starannie szkic Jedlicki traktuje o wydarzeniach marcowych 1938 r., w którym to okresie Starhemberg — po reformach Schuschnigga z 1936 r. — nie miał już dawnego znaczenia, nie zaspokoiwszy swych nadmiernych ambicji wodzowskich. Ten okres jego kariery jest wystarczająco dobrze znany¹¹, natomiast Jedlicka swym artykułem wypełnił istniejącą dotąd w literaturze lukę, przedstawiając działalność Starhemberga w okresie, gdy ten podjął ostatnią akcję zmierzającą do reaktywowania *Heimatschutzu* i odegrania roli wybawiciela ojczyzny, której groził rzekomo bolszewizm, jak czytamy ku swemu zdumieniu w jego odezwie do byłych kolegów z organizacji z dnia 8 III 1938 r.

Cytowane przez Jedlickę dokumenty wskazują, że Starhemberg chciałby nawet zachować swojskie pojęta odrębność państwową Austrii. W każdym razie nie chciałby reaktywować *Heimwehry* dla zwalczania narodowych socjalistów w Austrii. Ostatnie listy Starhemberga z marca 1938 r., cytowane przez Jedlickę wykazują, że byłby wódz *Heimwehry* uległ panice i że nie chciałby narażać młodzieży, która mu zaufała, na wyzyskanie jej jako narzędzia w ówczesnych rozgrywkach politycznych.

Starhemberg odsunięty od polityki, okazywał się czasem człowiekiem poważnym i odpowiedzialnym. Niestety, zbyt późno, by całą jego działalność oceniać pozytywnie. Jedlicka słusznie tego nie czyni, wyszukując jedynie dla niego pewne okoliczności łagodzące.

Dyskusja wokół Starhemberga będzie się jeszcze niewątpliwie rozwijać, tak samo zresztą, jak i nad większością osobistości scharakteryzowanych we wszystkich omówionych tu publikacjach.

Jerzy Kozeński

Zur Aussenpolitik der Deutschen Demokratischen Republik. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik. Berlin 1964, XI+180 ss.

Swój program w zakresie stosunków międzynarodowych rząd NRD jednoznacznie sprecyzował już w początkach swego działania. W deklaracji rządowej przedstawionej w dniu 12 X 1949 r. przez premiera Otto Grotewohla czytamy:

„Naród niemiecki potrzebuje pokoju i przyjaźni, jeśli to możliwe ze wszystkimi państwami, a przede wszystkim ze Związkiem Radzieckim i państwami demokracji ludowej. [...] Rząd niemiecki gotów jest do ustanowienia przyjaznych stosunków ze wszystkimi państwami, które ze swej strony gotowe są żyć w pokoju i przyjaźni z Niemcami i uznawać nasze interesy narodowe”.

Problemem, związanym z realizacją tak sformułowanego programu poświęcona jest praca zbiorowa pt. *Zur Aussenpolitik der Deutschen Demokratischen Republik*. Autorami rozpraw w niej opublikowanych są członkowie kolektywu naukowego *Institut für Internationale Beziehungen an der Deutschen Akademie für Staats- und Rechtswissenschaft „Walter Ulbricht”*. Redakcję nad całością sprawowali: prof. dr H. Kröger i dr W. Hänisch. Wstęp pióra S. Schwaaba stanowi próbę syntezy zasadniczych tendencji rozwojowych polityki zagranicznej NRD oraz głównych zadań, jakie stoją przed dyplomacją NRD w określonych warunkach politycznych.

Zaprezentowane czytelnikowi rozprawy mają — jak to czytamy we wstępie — dać jasny obraz polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych NRD i za-

¹¹ Starhemberg wydał w 1941 r. w Londynie swe pamiętniki pt. *Between Hitler and Mussolini*, które są ciekawym, odsłaniającym wiele szczegółów źródłem historycznym.

dokumentować, iż polityka ta realizowana jest w interesie narodu niemieckiego i pokoju światowego.

Przez 15 lat, jakie upłynęły od powstania NRD, jej pozycja międzynarodowa uległa dalszemu umocnieniu. Wyrazem tego jest m.in. rozwój stosunków międzynarodowych. I tak w r. 1964 (stan do maja) NRD posiadała w 35 krajach przedstawicielstwa na szczeblu rządowym; z 14 krajami (obejmującymi łącznie ponad 1 miliard ludności) utrzymywała stosunki dyplomatyczne, a w 8 krajach istniały jej konsulaty lub konsulaty generalne. NRD z ponad 100 państwami utrzymuje obecnie stosunki handlowe, a w wielu państwach działają jej oficjalne przedstawicielstwa handlowe (s. IX). Dane te wskazują na ugruntowaną pozycję NRD na forum międzynarodowym.

Rozprawy otwiera artykuł prof. dra H. Krögera na temat problemu niemieckiego i roli NRD w walce o jego rozwiązanie. Autor obszernie referuje różne aspekty polityki rządu NRF i związane z nimi niebezpieczeństwa dla pokoju. Studium zawiera szczegółowe omówienie licznych akcji rządu NRF mających na celu podważenie egzystencji NRD. Jedną z form realizacji tych planów jest stosowanie rozmaitych form nacisku na sojuszników NRF w NATO lub na inne państwa uzależnione od pomocy, zwłaszcza ekonomicznej, NRF, aby nie dopuścić do uznania NRD. Polityka NRF wobec NRD jest polityką sprzeczną nie tylko z interesami obu państw niemieckich, lecz także w ostatecznym wyniku skierowana jest przeciwko narodowi niemieckiemu, gdyż uniemożliwia jakikolwiek postęp na drodze wiodącej do zjednoczenia Niemiec. Na tle polityki rządu zachodnioniemieckiego, stanowiącej bezpośrednią przyczynę stałego napięcia stosunków międzynarodowych w Europie środkowej, propozycje odprężeniowe, wysuwane przez rząd NRD, stanowią istotny wkład w sprawę rozwiązania zagadnienia niemieckiego.

Problemowi stosunków NRD—ZSRR poświęcony jest artykuł dra W. Hänscha. Punktem wyjścia rozważań autora jest stwierdzenie, iż przyjaźń i braterska współpraca NRD ze Związkiem Radzieckim zajmują szczególne miejsce w systemie jej stosunków z państwami socjalistycznymi. W historii stosunków NRD i ZSRR wyróżniono dwa zasadnicze etapy. Pierwszy to okres od powstania NRD do momentu uzyskania przez nią pełnej suwerenności (na podstawie układu o stosunkach między NRD a ZSRR zawartym w dniu 20 IX 1955 r.). Drugi natomiast obejmuje okres od 20 IX 1955 r. do chwili obecnej. W rozprawie przytoczono szereg przykładów pomocy ze strony Związku Radzieckiego dla NRD, co w decydujący sposób wpłynęło na stabilizację i rozwój młodego państwa niemieckiego i stanowi gwarancję jego bezpieczeństwa. W rozprawie zostały też omówione najważniejsze porozumienia pomiędzy obu partnerami, w tym również układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej z dnia 14 VI 1964 r.

Autorami następnej pracy są dr W. Spröte i dr G. Thole. Jest to studium analizujące 15-letni udział NRD w pracach RWPG i jej wkład w realizację statutowych zadań tej organizacji. Autorzy przedstawili obraz bogactwa form i różnorodności dziedzin, w ramach których realizuje się współpraca pomiędzy członkami RWPG. Umowy gospodarcze i inne, wzajemna pomoc, wymiana usług i doświadczeń — wszystko to składa się na całokształt udziału NRD w realizacji zadań wytyczonych przez RWPG. Artykuł pokazuje, jak wielki wpływ na rozwój gospodarczy NRD wywiera działalność RWPG.

Dr K. Bellinger, H. Westphan i dr W. Spröte opracowali zagadnienie stosunków NRD z państwami nowo wyzwolonymi. W ostatnich latach uzyskało niepodległość ponad 50 państw, liczących łącznie około 1,5 miliarda mieszkańców. W interesie narodu niemieckiego jest utrzymanie ścisłych i przyjaznych stosunków z tymi państwami, które w przeszłości miały charakter kolonii lub półkolonii. I w tym zakresie autorzy uwidaczniają różnicę w celach i metodach polityki NRD

oraz NRF. Rząd zachodnioniemiecki stara się realizować na te obszary ekspansję, będącą zasadniczo zakamuflowaną formą neokolonializmu. Natomiast współpraca NRD z tymi państwami, pozbawiona motywów koniunkturalnych, stawia sobie za cel wzajemne korzyści, nie dyktując przy tym warunków o charakterze politycznym. Kontakty NRD z szeregiem państw tzw. trzeciego świata rozwijają się coraz pomyślniej. Wyraża się to np. w zawieraniu długoterminowych układów handlowych i płatniczych, sprzedaży licencji, we współpracy i pomocy technicznej. Polityka NRD wobec antyimperialistycznych państw nowo wyzwolonych stawia sobie również za zadanie wykazywanie właściwych celów polityki zachodnioniemieckiej wobec tych państw i wskazywanie, iż tzw. doktryna Hallsteina jest narzędziem neokolonializmu.

Szkic J. Krügera i J. Schulza omawia wkład NRD w dzieło rozbrojenia. Celem polityki NRD jest uniemożliwienie podjęcia jakiegokolwiek agresji z terytorium niemieckiego. Jest to zarazem walka o niedopuszczenie do wybuchu trzeciej wojny światowej. Niemcy, odpowiedzialne za wywołanie dwóch ostatnich wojen, mają szczególnie obowiązki w zakresie niedopuszczenia do nowego konfliktu zbrojnego. Z problemem rozbrojenia i odprężenia nierozłącznie związany jest postęp w sprawie zjednoczenia Niemiec. W związku z tym autorzy przedstawili dotychczasowy stan rokowań rozbrojeniowych i osiągnięte na tym polu wyniki.

Szczegółowo omówiono szereg propozycji rządu NRD skierowanych do rządu zachodnioniemieckiego, mających na celu dezatomizację obu państw niemieckich. NRF prowadzi dotychczas politykę intensywnych zbrojeń i usilnie zabiega o pozyskanie broni atomowej. Celem takiej polityki, godzącej w postęp na polu rozbrojenia i odprężenia w stosunkach międzynarodowych, jest przede wszystkim aneksja NRD i innych terytoriów na wschodzie Europy.

O stosunkach NRD z państwami skandynawskimi pisze D. Stropp. Autor zwraca uwagę na specyfikę sytuacji międzynarodowej, jaka wytworzyła się wśród państw Europy północnej. Znajdują się tu bowiem państwa członkowskie NATO — Dania, Norwegia, Islandia — i niezwiązane z żadnym ugrupowaniem militarnym jak Szwecja i Finlandia. Rząd NRD realizujący konsekwentnie zasadę koegzystencji, gotów jest współpracować ze wszystkimi bez wyjątku państwami skandynawskimi. Rozwój kontaktów między państwami skandynawskimi a NRD może dać obu stronom duże korzyści. Usytuowanie NRD predestynuje ją do roli państwa tranzytowego pomiędzy północnymi a południowymi i południowo-wschodnimi częściami Europy. Tego rodzaju współpraca skandynawsko-niemiecka posiada już długoletnią tradycję. Autor przytacza fragment tekstu porozumienia pomiędzy NRD i Danią przywracającego moc obowiązującą układowi z końca XIX w. i z okresu Republiki Weimarskiej. Porozumienia te regulują sprawy komunikacyjne pomiędzy obu państwami. Omawiana praca zaznaja również czytelnika z takimi zagadnieniami jak „Bałtyk — morze pokoju” oraz stosunek państw skandynawskich do idei stref bezatomowych.

Książkę zamyka rozprawa H. Rosego na temat współpracy NRD z organizacjami międzynarodowymi. Z istoty polityki NRD wynika, iż państwo to gotowe jest brać udział w pracach tych wszystkich organizacji międzynarodowych, których działalność związana jest z utrzymaniem pokoju, bezpieczeństwa międzynarodowego i pokojowej współpracy między narodami. Autor ostro atakuje cele wojskowych i propagujących ideę tzw. integracji europejskiej organizacji państw kapitalistycznych. Zwraca przy tym uwagę, że statuty tych organizacji naruszają prawo narodów do samostanowienia i suwerenność przede wszystkim małych państw.

W przeciwieństwie do organizacji państw kapitalistycznych, międzynarodowe organizacje państw socjalistycznych realizują pełne równouprawnienie swych członków. Autor omawia udział NRD w tych organizacjach (Organizacja Państw Układu Warszawskiego, RWPg, Zjednoczony Instytut Badań Jądrowych, Organizacja

dla Współpracy Kolejowej, Organizacja Współpracy Poczty i Telekomunikacji). Następnie zwraca uwagę na trudności związane z udziałem NRD w różnych organizacjach międzynarodowych, w tym również w organach ONZ i jej organizacjach wyspecjalizowanych. Szereg państw, inspirowanych przez NRF, prowadzi bowiem walkę o niedopuszczenie do członkostwa NRD. Autor zgromadził szereg danych pokazujących odmienną politykę obu państw niemieckich w trakcie realizacji współpracy z szeregiem organizacji międzynarodowych.

Opracowany przez 11 autorów, omówiony zbiór rozpraw stanowi cenny wkład do poznania 15-letniego rozwoju polityki zagranicznej NRD. Szereg poruszonych w opracowaniach kwestii kwalifikuje się do opracowania jako odrębne, samoistne tematy. Stąd można mieć nadzieję, iż użyteczna inicjatywa opracowywania zagadnień polityki zagranicznej NRD, z jaką wystąpili naukowcy instytutu im. Waltera Ulbrichta, będzie nadal kontynuowana.

Józef Muszyński

REIMUND SCHNABEL: *Macht ohne Moral. Eine Dokumentation über SS*. I Auflage Frankfurt a. Main 1957, Rödeberger Verlag; II Auflage Frankfurt a. Main 1958, 582 ss.

Tom opublikowany przez R. Schnabla — znanego zachodnioniemieckiego redaktora radiowego — jest zbiorem dokumentów o rozwoju i działalności SS.

Autor stwierdza w przedmowie, że jego książka jest wyrazem protestu przeciwko decyzji ministra J. Straussa, ogłoszonej w „Ministerialblatt des Bundesministers für Verteidigung” z 1 IX 1956 r. o przyjęciu do *Bundeswehry* byłych podoficerów i oficerów *Waffen-SS* (aż do *SS-Obersturmbannführera* włącznie) i uznaniu ich stopni wojskowych. Prowadzona w NRF dyskusja wykazała — jak podkreśla autor — zupełną nieznaną istoty SS i jej działalności w szerokich warstwach społeczeństwa zachodnioniemieckiego. Stąd też celem jego pracy jest przedstawienie historii SS w świetle jej własnych dokumentów w sposób obiektywny i zgodny z rzeczywistością. Tytuł pracy wskazuje na źródło władzy tej potężnej formacji, którą stanowiła pozbawiona wszelkich podstaw etycznych zbrodnicza dyktatura Hitlera.

W przedmowie do drugiego wydania (wrzesień 1958 r.) Schnabel zwraca uwagę na aktualność książki wobec coraz szerszego przemilczania okresu III Rzeszy w szkolnych programach nauczania oraz w związku z uzyskaniem przez byłych hitlerowskich przestępców wojennych znacznych wpływów w Niemczech zachodnich.

Zgromadzenie przez Schnabla poważnej liczby dokumentów SS nie należało do zadań łatwych. Większość tych materiałów pochodzi od organów SS, którym w ten sposób autor niejako udziela głosu we własnej sprawie, rezygnując ze zbędnego zresztą komentarza. Książka zawiera 400 dokumentów, zdjęć, wypisów i zeznań świadków. 184 zgromadzone tu dokumenty — to pisma urzędowe, rozkazy, zarządzenia, raporty i odezwy, wydawane przeważnie przez organa SS. Zdjęcia w liczbie 153 stanowią oryginalne fotografie, pochodzące w większości ze źródeł urzędowych III Rzeszy i przedstawiają zbrodniczą działalność SS niemal we wszystkich aspektach. Cytaty pochodzą z literatury urzędowej III Rzeszy oraz jej prasy i zawierają bardzo istotne dane do charakterystyki SS. Sprawozadnia (*Berichte*) obejmują zeznania świadków (*Zeugenaussagen*) złożone przed sądami po wojnie oraz relacje naocznych obserwatorów (*Augenzeugenschilderungen*), których prawdziwość została potwierdzona dokumentami i zdjęciami. Dokładny spis rzeczy